

УДК 37.013.42:316.624.2-053.5(045)

DOI 10.31339/2617-0833-2019-1(26)-132-136

ШКІЛЬНИЙ БУЛІНГ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Лалак Н.В., Пеняк В.

SCHOOL BULLING (VIOLENCE) AS THE ACTUAL PEDAGOGICAL PROBLEM NOWADAYS

Lalak Nataliia, Peniak Viktoriia

В статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнено сутність поняття «булінг». Авторами визначено чинники, які впливають на виникнення цього явища, виокремлено суттєві його ознаки. Окреслено основні показники і характеристики, що вказують на можливість існування шкільного булінгу в освітньому середовищі сучасного закладу освіти.

Ключові слова: *агресія, насильство, булінг, третирування, агресивна поведінка, шкільне середовище.*

In recent years, has been recognized in the educational practice the distribution of such a phenomenon as a boom . Today there is no single clear, scientific, and detailed definition of this phenomenon: some authors provide a different classification and explanation for this definition. We have considered boooling as a form of mental violence and aggressive behavior towards an individual or group, for the purpose of humiliation, domination, physical or psychological self-affirmation. As practice shows, by its nature school boooling is a complex, systematic and complex social and psychological phenomenon that develops in a situation of hostility, fear, conflict. It usually manifests itself after classes in those places where adults' control is less or absent at all. There are two main types of boooling: physical (intentional thrills, beats, beatings, other bodily injuries, etc.) and psychological (violence, threats, persecution, intimidation, isolation, extortion, etc.). According to the role structure, the boooler has three elements: a buffer, a victim, and observers. Mostly school boooling victims are children who have: physical handicaps, peculiarities of behavior and appearance, underdeveloped social skills, fear of school, the presence of illness, lack of experience in a collective, etc. The situation of a prolonged and systematic boooling by nature is usually stressful, and this leads to significant social and psychological consequences of its participants, namely: school maladaptation, academic failure; psychological disorders, consolidation in the minds of negative perceptions about oneself, decrease self-esteem, violation of socialization, social maladaptation; traumatism or suicide. Since school boooling is an actual social problem, there is an urgent need to train specialists with certain theoretical knowledge, special skills, and practical skills to identify, prevent and overcome this phenomenon.

Key words: *aggression, violence, boooling, treating, aggressive behavior, school environment .*

Суттєві зміни в економічній сфері та соціальній політиці, криза сучасної родини, низький соціальний статус, безробіття, нав'язування ідеології споживання, відмова суспільства від певних моральних цінностей і перехід до нових орієнтирів сприяють поширенню в освітній практиці такого явища як шкільний булінг. Це актуальна соціальна проблема не тільки України, а й всього світу, оскільки серед учнівської молоді, надзвичайно помітно проявляється насильство, агресія, третирування, що зумовлені культом насильства у суспільстві, низьким рівнем вихованості учнів «групи ризику», байдужістю з боку батьків, негативним впливом кіно, телебачення, інших ЗМІ тощо.

Про шкільний булінг часто замовчують, дбаючи про власну репутацію, не

розповсюджують випадки знуцань, не обговорюють; але таким чином це явище не усувається, а навпаки – набирає більших обертів і жорстокості. Тому ця соціально-педагогічна проблема серед дітей в загальноосвітніх навчальних закладах є актуальною і потребує подальшого дослідження та пошуку шляхів її подолання.

Проблемою агресії та насильства поведінки дітей займаються педагоги, психологи, соціальні педагоги, правознавці тощо. Перші публікації з проблеми шкільного цькування з'явилися ще у 1905 році. Ґрунтовніші дослідження належать зарубіжним науковцям зокрема, скандинавським та британським. Серед них Д. Олвеус [5], А. Пікас, П. Рендолл, Д. Лейн, Е. Мунте, Д. Таттума та ін. На початку 90-х років ХХ ст. проблема булінгу почала вивчатись у США. Центральне місце в розвитку теорії булінгу зайняла робота Д. Олвеуса. Розроблена автором модель булінгу в освітньому середовищі послужила основою подальшого вивчення проблеми. Дослідження українських науковців в основному спираються на зарубіжний досвід. Зокрема, проблему насильства в освітньому середовищі на сучасному етапі розробляють такі українські вчені як С. Бурова, М. Дмитренко, О. Лавриненко, В. Панок, В. Синьов та ін. Заслуговує уваги і праця Л. Лушпай [4].

Мета статті: на основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнити сутність поняття «булінг» та окреслити основні показники і характеристики, які вказують на можливість існування даного явища в освітньому середовищі сучасного закладу освіти.

Логіка нашого дослідження вимагає з'ясувати сутність поняття «булінг». Дефініція ця відносно нова для пересічного громадянина, проте зміст її відомий для кожного із нас. Сьогодні не існує єдиного чіткого, наукового та розгорнутого визначення цього поняття; деякі автори трактують його по-різному і дають різну класифікацію. Норвезький учений Д. Олвеус, який одним із перших досліджував булінг, визначив дане явище в шкільному колективі як ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного учня чи кількох учнів. Науковець виокремив наступні ознаки цього явища: агресивна і негативна поведінка, що здійснюється систематично і відбувається у взаємостосунках, учасники яких мають неоднакову владу та фізичні можливості. Д. Олвеус прийшов до висновку, що булінгова поведінка за своєю сутністю є навмисною.

У законі України «Про освіту» поняття «булінг» трактується як діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій. Вони вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [3].

«Булінг» (bullying, від англ. bully - хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник) у психології розглядається як агресивна поведінка щодо окремої особи або групи, з метою приниження, домінування, фізичного чи психологічного самоствердження [8]. Отже, це форма психічного насильства.

На думку Д. Олвеуса [5], булінг включає в себе такі важливі компоненти: це агресивна поведінка, що репрезентує собою небажані, негативні дії; характеризується довготривалим та систематичним явищем і нерівністю влади або сили. Майже всі дослідники [1; 2; 4; 6], визначають булінг як довготривалу та систематичну агресію, але, окрім цього, дане явище розглядають як: «підтип агресії», що може приймати багато форм (фізичних, словесних); деструктивну взаємодію, частину соціального життя групи; неодноразовий напад – соціальний або вербальний – з боку тих, хто має вищий статус; тривале, усвідомлене насильство спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації.

Науковці поняття «булінг» трактують по-різному. Так Т. Федорченко у своїй праці «Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей» розглядає це явище як соціальну взаємодію, через яку одна людина зазнає нападів від іншої людини майже щодня, впродовж тривалого періоду. Це викликає в жертви стан безпомічності й виключення з групи [9, с.74]. Л. Лушпай в статті «Шкільний булінг як різновид суспільної агресії» відстоює думку, що

булінг є сукупністю соціальних, психологічних і педагогічних проблем, які охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля з боку індивіда або групи стосовно індивіда, що не може захистити себе в певній ситуації [4, с. 85]. У наукових доробках С. Стельмаха булінг визначається як неодноразовий напад (фізичний, психологічний, соціальний або вербальний) тими, чия влада формально або ситуативно вища за тих, хто не має можливості захиститися [7, с. 432].

Аналізуючи літературні джерела та праці науковців [2; 5; 8], можемо стверджувати, що незвичний для нашого сприйняття термін «булінг» тісно пов'язаний із такими поняттями, як «насильство» (застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір; панування, влада людини над людиною), «агресія» (дії, спрямовані на порушення фізичної і психічної цілісності людини або групи людей). Агресія органічно пов'язана з насильством і є його природним підґрунтям. Поняття «агресія» є ширшим за поняття «насильство», адже воно включає в себе насильство, третирування і навіть цькування [1]. Усі ці поняття відображають різні аспекти такого явища, як булінг.

Як показує практика, за своєю природою шкільний булінг є складним, системним та комплексним соціально-психологічним явищем, що розвивається в ситуації ворожості, страху, конфліктності. Він, як правило, проявляється в позаурочний час в тих місцях, де контроль з боку дорослих менший або взагалі відсутній. Це можуть бути шкільний двір, сходи, вбиральні, коридори, роздягальні, спортивний майданчик, навіть позашкільна територія. Цінною для нашого дослідження є думка науковця Ю. Савельєва, який зазначав, що булінгу можна навчитися: стати агресором або стати жертвою. Автор наголошує, що загрозових масштабів можна було б уникнути, якби школярі не бачили моделей жорстокої поведінки серед дорослих, по телебаченню, у сім'ї, групі однолітків тощо.

В контексті дослідження важливо окреслити основні показники та характеристики, які вказують на можливість існування даного явища в освітньому середовищі сучасного закладу освіти. Насамперед, необхідно поспостерігати за взаємодією тих учнів, у яких при спілкуванні виникає та проявляється фізична чи психологічна агресія і при цьому постійно один із учасників провокує ситуації прояву агресії. Під його впливом жертва відчуває страх, невпевненість, демонструє зміни у поведінці та настрої, погіршення успішності в навчанні або втрату ентузіазму й інтересу до школи. Також варто слідкувати за змінами в поведінці учня, який піддається неодноразовим нападам агресії. При спілкуванні з такими школярами відчувається напруженість, негативізм, образа. Проте, як показує практика, ці ознаки спостерігаються комплексно або повторюються.

За рольовою структурою булінг має три елементи :

- булер: переслідуювач, агресор. Ними можуть стати учні, які відчувають сильну потребу панувати й підпорядковувати собі інших, переслідуючи власні цілі. Вони здебільшого імпульсивні, не виявляють співчуття до своїх жертв. Агресором, зазвичай, виступає «найпопулярніша» особистість у класі;
- жертва. Ними можуть виступати діти, які активно не включені в групові процеси, тримаються одноосібно, менш товариські. Їх ще називають аутсайдерами;
- спостерігачі. Їхніми характерними рисами є відчуття провини та власного безсилля [5]

В контексті досліджуваної проблеми нами було проведено опитування щодо поширення шкільного насильства та його видів серед дітей. У ролі респондентів виступали учні початкових та середніх класів закладів загальної середньої освіти м. Мукачева (всього 870 опитаних). Як засвідчують статистичні дані, 322 дітей шкільного віку (37%) зазнавали фізичного чи психологічного насильства. На запитання «Чи були ви коли-небудь учасником або свідком такої ситуації у вашій школі, коли група учнів обирає собі жертву, якій дають прізвиська, дражнять, залякують?» 391 учень (45%) відповів ствердно «так». 147 школярів (17%) підтвердили, що брали участь у знущанні, а 87 респондентів (10%) зізналися, що виступали в ролі жертви. Як показує практика, здебільшого жертвами шкільного булінгу

стають діти, які мають: фізичні недоліки, особливості поведінки, особливості зовнішності, недостатньо розвинені соціальні навички, наявність хвороб, відсутність досвіду життя в колективі.

Зазвичай булінг у шкільному середовищі виникає за умов, коли адміністрація школи не турбується про життя, всебічний розвиток і побутові умови кожної дитини, що в свою чергу може призвести до формування безініціативності та безвідповідальності. Дане явище впливає на особистість дитини таким чином, що вона не засвоює поняття моралі як суспільного явища, тому в процесі діяльності, організованої взаємодії між школярами не відбувається усвідомлення відповідальності один перед одним, перед колективом. Булінг також може виникати як компенсація за невдачі у навчанні, суспільному житті, а також від тиску та жорстокого поводження батьків чи інших дорослих, при недостатній увазі з боку дорослих.

Оскільки ситуація булінгу як тривалого та систематичного знуцання за характером є стресовою, то це призводить до значних соціальних і психологічних наслідків її учасників, а саме: шкільної дезадаптації, академічної неуспішності, психологічних розладів, закріплення в свідомості негативних уявлень про себе, зниження самооцінки, порушення соціалізації, соціальної дезадаптації, травматизації або суїциду.

Таким чином, шкільний булінг за своєю природою є складним соціально-психологічним явищем та розглядається як специфічна ситуація, що виникає в групі. Вона заснована на порушеннях у соціальних стосунках та передбачає специфічну групову динаміку, тобто з перерозподілом ролей, статусів, групових норм, цінностей. У практиці розглядають дві основні форми булінгу: фізичну (умисні поштовхи, удари, стусани, побої, нанесення інших тілесних ушкоджень та ін) та психологічну (насильство, погрози, переслідування, залякування, ізоляція, вимагання тощо).

Шкільна політика, толерантне або нейтральне ставлення адміністрації школи, вчителів до прояву агресивних, насильницьких дій з боку учнів та поведінка самих вчителів формує загальну атмосферу не тільки учнівського класу, але й усієї школи, визначає соціально-психологічний клімат. Оскільки булінг негативно впливає на психічний розвиток школярів, що відображається на емоційній сфері, соціальних контактах, різних видах діяльності, успішності в них, то постає гостра потреба підготовки фахівців з певними теоретичними знаннями, спеціальними вміннями, практичними навиками для виявлення, попередження та подолання цього явища. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розкритті профілактики запобіганню шкільного булінгу.

Список використаних джерел

1. Дроздов О. В. Феномен третирування в школі: шляхи вирішення проблеми / О. В. Дроздов // Соціальна психологія. – 2007. – № 6. – С. 124 – 132.
2. Єфремова Г. Л. Шкільний булінг: специфіка та особливості прояву/ Г.Л. Єфремова//«Педагогічна майстерня». – 2017. – №8. – С.14–19.
3. Закон України «Про освіту». Прийнято Верховною Радою України 05.09.2017 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19)
4. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії [Електронний ресурс] / Л. І. Лушпай // Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер. :Філологічна. – 2013. – Вип. 33. – С. 85–88. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf
5. Ольвеус Д. Булінг в школі: стикання з проблемою [Електронний ресурс] / Д.Ольвеус. – 2001. – Режим доступу : <http://www.oecdobserver.org>.
6. Савельєв Ю.Б. Виключення та насильство: чи існує булінг в українській школі? / Ю.Б. Савельєв, Т.М. Салата // Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Наукові записки. Т. 97. – К. : Аграр Медіа Груп, 2009. – С. 71 – 79.

7. Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки / С. Стельмах // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Слов'янськ: СДПУ, 2011. – Вип LVI. – С. 431-440.
8. Українська психологічна термінологія : словник-довідник / за ред. М.-Л. А. Чепи. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. – 640с.
9. Федорченко Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей / Т.Є. Федорченко. – К. : ТОВ «ХІК», 2003. – 128 с.

References

1. Drozdov, O. V., 2007. Fenomen tretiuvannya v shkoli: shlyakhy vyrishennya problemy [The phenomenon of tertiary education at school: ways to solve the problem]. *Social Psychology*, 6, pp. 124-132.
2. Yefremova, H. L., 2017. Shkil'nyy bulinh: spetsyfika ta osoblyvosti proyavu [School boiling: specifics and features of manifestation]. *Pedagogical Workshop*, 8, pp.14-19.
3. Pro osvitu [About education]. 2017. [online] Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Lushpay, L. I., 2013. Shkil'nyy bulinh yak riznovyd suspil'noyi ahresiyi [School boiling as a kind of social aggression]. *Scientific notes of the National University of Ostroh Academy. Series «Philological»* [online], 33, pp. 85–88. Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf.
5. Ol'veus, D., 2001. Bulinh v shkoli: stykannya z problemoyu [Boiling at school: dealing with a problem]. [online] Available at: <http://www.oecdobserver.org>.
6. Savel'yev, Yu.B. and Salata, T.M., 2009. Vykylyuchennya ta nasytstvo: chy isnuye bulinh v ukrayins'kiy shkoli? [Exclusion and violence: Is there a boiling in a Ukrainian school?]. *Proceedings. Pedagogical, psychological sciences and social work*, 97, pp. 71-79.
7. Stel'makh, S. 2011. Bulinh u shkoli ta yoho naslidky [Boiling at school and its consequences]. *Humanization of the educational process*, LVI, pp. 431-440.
8. Chepa, M.-L. A. ed., 2010. *Ukrayins'ka psykholohichna terminolohiya [Ukrainian Psychological Terminology]*. Kyiv: DP "Information and Analytical Agency".
9. Fedorchenko, T. Ye., 2003. *Rannya profilaktyka nehatyvnykh proyaviv u povedintsi ditey [Early prevention of negative manifestations in the behavior of children]*. Kiev: TOV "HIK".

УДК 373.2.016:745/749(045)

DOI 10.31339/2617-0833-2019-1(26)-136-140

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАНЯТТЯХ З АПЛІКАЦІЇ

Любежаніна Б. А., Микуліна А. К.

DEVELOPMENT OF PERSONALITY OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE AT APPLICATIONS

Lubazhanina Bogdana, Mykulina Antonina

В статті розкриті основні поняття та особливості навчання аплікації дітей дошкільного віку, обґрунтовано значення аплікації у всебічному розвитку особистості дітей дошкільного віку.

Зроблено аналіз праць відомих науковців з даного питання по використанню аплікації з метою розвитку у дітей почуття краси, вдосконалення знань про форму, забарвлення, просторове розташування предметів на площині паперу, розвитку у них ручних умінь і художнього смаку.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>